HET ISRAËLIETISCHE PINKSTERFEEST.

Ik wensch de geschiedenis van Pinksteren te beschrijven, van den aanvang der viering af totdat het, geheel vervreemd van zijne oorspronkelijke beteekenis — die van oogstfeest — geworden is het feest der wetgeving.

Hiertoe zal ik uiteenzetten, I wat de oudste wetgevers over het feest beoogden, II wat de Deuteronomist daaromtrent voorschreef, III wat Ezechiël, Lev. 23 en Num. 28 ons leeren, IV de geschiedenis van het feest nadat de geschreven Wet afgesloten was.

Het spreekt vanzelf dat ik voor dit onderzoek de nieuwste boeken gebruikt heb, Benzingers en Nowacks Hebr. Archäologie en de kommentaren van Dillmann, Holzinger, Bertholet en Baentsch op de boeken van den Pentateuch. Het loonde de moeite niet telkens aan te wijzen, wat ik daaruit leerde en waarin ik meen dat de schrijvers er van dwaalden.

Men zal het wel niet wraken dat ik den naam *Pinksteren* èn in het opschrift èn in de verhandeling zelve gebruik, al is hij eerst van jongen oorsprong.

I.

»Driemaal 's jaars zult gij mij ter eere feestvieren: het feest der ongezuurde brooden zult gij in acht nemen, het oogstfeest en het inzamelingsfeest", zoo luidt verkort de oudste verordening op de hoogtijden ter eer van Jahwe, den god Israëls, eene verordening, die wij, met verschillende toevoegsels

en wijzigingen, en met andere voorschriften aangaande den eeredienst nauw verbonden, in Exod. 23$^{14-17}$; 34$^{18-24}$ lezen.

Het is uiterst moeilijk de geschiedenis dier verordeningen te leeren kennen: wanneer en waar zij ontstaan zijn, hoe de twee redacties met elkaar samenhangen, welke veranderingen de oorspronkelijke vorm gaandeweg ondergaan heeft. Toch moeten wij trachten dit te doen, en eenige punten kunnen op goeden grond vastgesteld worden.

Vooreerst dat zij, in hun oudsten vorm, hebben gestaan in De Elohist, dus dagteekenen van ongeveer 800 en thuis behooren in Noord-Israël; al is de eindredactie er van zeker na-Deuteronomisch en Judeesch.

Dan, wat aangaat de verordening over het Pinksterfeest — waarover wij nu handelen — dat de redactie in Exod. 23 zeker ouder is dan die in Exod. 34. In 23^{16a} toch heet het חג הקציר, in 34^{23a}: חג שבעת, en de laatste benaming is van Deuteronomischen oorsprong. Wat voorts de woorden aangaat die in beide redacties op den naam van het feest volgen: בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה in 23, of, בכורי קציר חטים, in 34, ze zijn zeker een later toevoegsel; immers, vooreerst: grammaticaal zijn ze slecht met het voorgaande te verbinden. Ze luiden: »het feest van den oogst, dat der eerstelingen van het werk dat gij zaait op uw land". Maar בכורי וג' kan geen appositie zijn van הקציר: de eerstelingen die men brengt zijn de oogst niet. Wij moeten dus het woord חג in gedachte herhalen, maar kan dit wegblijven? De voorbeelden die Gesenius-Kautzsch Hebr. Gr. ^{27} § 131 *r* voor een dergelijke constructie worden bijgebracht zijn weinige en onzeker. Men kan wel zeggen: indien een interpolator, die zijn Hebreeuwsch wel zal gekend hebben, zoo schreef, kan de opsteller der Wet het ook gedaan hebben; doch dit is slechts half waar: overwerkers van oude teksten hebben meermalen, in hun zucht om de overgeleverde woorden te bewaren en er iets nieuws in te voegen, onhandigheden begaan. Te eer verklaren wij בכורי וג' voor een later toevoegsel omdat de inhoud er van in 23^{19a};

34 [26a] herhaald wordt. Daar toch lezen wij: »De keur der eerstelingen van uw land zult gij in het huis van Jahwe, uwen god, brengen", en het latere Jodendom moge ראשית en בכורים onderscheiden hebben, en wat ראשית בכורי אדמתך is moge niet duidelijk wezen, in den ouden tijd kan »de keur der eerstelingen" niet veel anders geweest zijn dan »de eerstelingen", die natuurlijk uit het beste bestonden. Eindelijk, het is zee begrijpelijk, wat een redacteur bewoog woorden als בכורי וג' in te lasschen. De naam »dag der eerstelingen" wordt Num. 28 [26] aan het Pinksterfeest gegeven, en het was niet onbelangrijk aan te duiden dat dit hetzelfde feest was als het Exod. 23 en 34 in de tweede plaats genoemde.

Schrijft de oude wetgever dus de viering voor van een oogstfeest, de vraag is, wat dit feit ons leert aangaande den stand van zaken in zijn tijd. Behelsde het voorschrift iets nieuws, of drong het aan op bestendiging van het bestaande? Wij dwalen zeker niet wanneer wij onderstellen dat in dit geval, als in de meeste soortgelijke, de praktijk aan de wet is voorafgegaan en dus vele, althans vele der invloedrijkste, Israëlieten, evenals een Mazzôt- en een Inzamelingsfeest, ook een Oogstfeest ter eere van Jahwe vierden, en dat de wetgever beoogde dit gebruik algemeen te maken.

Dat dit eene zaak van groot godsdienstig belang was zal ons duidelijk worden, indien wij ons verlevendigen, van welken aard de oogstgebruiken in den koningstijd waren. Het spreekt vanzelf dat wij ze niet dan gebrekkig kennen. Vooreerst omdat slechts van enkele dier gebruiken uit verschillende tijden melding gemaakt wordt; en dan, omdat gebruiken, hoe taai ook, toch vaak hun opkomst, bloei en verval beleven; zoodat wij niet zonder aarzeling wat wij uit vroeger of later eeuw weten plaatsen mogen in den tijd waarvan wij ons een beeld willen vormen. Maar van den anderen kant, als gebruiken van later eeuw zich niet laten verklaren uit de eigenaardige denkwijze van die eeuw, en als dergelijke gebruiken voorkomen bij volken die op dezelfde hoogte van ontwikkeling staan, en overal

wijzen op soortgelijke begrippen en voorstellingen, dan begaan wij geen anachronisme door die jongere gebruiken aan den ouderen tijd toe te schrijven.

Welnu, wanneer de oogst ten einde ging, dan lieten de maaiers in sommige streken een hoek van het land onafgemaaid, en lieten zij elders een schoof op het veld achter, wellicht met water of een anderen drank er bij. Dat was voor den »bok"; indien men alles weghaalde waarop toch eigenlijk die geest of god van den akker recht had, dan zou hij wellicht den oogst van het volgende jaar doen mislukken. Elders liet men om de jaar of wat een akker braak liggen: de baäl ervan moest er genot van hebben. De Israëlietische wetgevers hebben op deze en dergelijke gebruiken de hand gelegd, ze ingelijfd in hun godsdienst, ze tevens zooveel mogelijk ontdoende van hun heidensch karakter door ze tot weldadigheidsvoorschriften te maken (Lev. 19 $^{9, 23}$; 25 $^{2-7}$; Deut. 24 $^{19-22}$; Pea 4 $^{3 \text{ vv.}}$ en elders). Waren er vele aanleidingen om aan de veldgeesten, de satyrs of bokken, te offeren, hun ter eer het bloed van geslachte of op de jacht gedoode dieren te plengen, zeker was dit in den oogsttijd ook het geval; òf bij het begin òf bij het eind »boeleerden" wis velen »de satyrs na", zooals een verontwaardigd bestrijder er van het noemde (Lev. 17 ^{7}). En zou men ook in den oogsttijd geen bijzondere voorzorgen tegen de ongenade der veldgeesten hebben genomen, wanneer men zoo vrij was geweest hun het land te ontnemen om het met wijnstokken te beplanten en alleen daartusschen-in koren gezaaid had? (Lev. 19 ^{9}). Twijfelt iemand, of deze en dergelijke gebruiken inderdaad behoorden bij de vereering der veldgeesten, W. Mannhardt's Wald — u. Feldkulte geeft in overvloed voorbeelden van die gewoonten bij allerlei volken, met de gewenschte inlichting omtrent de beteekenis, en dat het in Israël niet anders was dan elders leeren ons Hozea's scherpe woorden (2 $^{4 \text{ vv}}$): »In overspel heeft hunne (Israëls) moeder geleefd, schandelijk heeft zich gedragen zij die hen onder het hart droeg; zij zeide: Ik wil

mijne minnaars naloopen, die mijn brood en mijn water mij geven, mijne wol en mijn vlas, mijne olie en mijne dranken. En zij erkende niet dat ík haar het koren, den most en de olie gaf... Daarom zal ik terugnemen mijn koren in den oogsttijd, mijn most juist wanneer de tijd er van daar is.... Ik zal verwoesten hare wijnstokken en vijgen, waarvan zij zeide: Dit is het loon dat mijne minnaars mij gaven.... Zoo zal ik bij haar thuis zoeken de dagen der baäls, aan wie zij offerde en voor wie zij zich versierde met ring en halstooi; zoo liep zij hare minnaars na en vergat mij, spreekt Jahwe." Lofzangen en offers ter eer der baäls, aan wier goedgunstigheid men zijn brood dankte, werden wis ook gehoord en gezien wanneer men van de eerstelingen van den oogst brooden had gebakken en die na vroolijken ommegang op een feestmaal nuttigde. Lev. 23 [17] is alleen te begrijpen wanneer men dit, trouwens zeer natuurlijke, gebruik onderstelt.

Men meene niet dat zij die zulke gebruiken in eere hielden en daarmede allerlei baäls huldigden letterlijk deden wat Hozea en andere profeten hen verwijten: Jahwe vergeten. Geen Israëliet zeide hem ooit de gehoorzaamheid op, en wis kwamen velen der landbouwers, na op het veld aan de satyrs gegeven te hebben wat dezen toekwam, met hunne onderhoorigen in het heiligdom hunner woonplaats, waar Jahwe vereerd werd, om daar het heilige oogstmaal te houden, waarbij het aan een offer niet ontbrak. Zij zagen geen tegenstrijdigheid in het een en het ander. Maar de meest ontwikkelde Israëlieten ergerden zich over menig oogstgebruik, èn omdat daarmede aan de eer van Jahwe, die voor hen steeds meer de eenige god werd, te kort werd gedaan, èn wis ook omdat de aard van sommige gewoonten hun tegen de borst stuitte.

Of zou men meenen dat alle oogstgebruiken zoo onschuldig waren als het achterlaten van een schoof voor den koornbok? Men leze eens b. v. wat Mannhardt I, 480 ff. meedeelt onder het opschrift »Brautlager auf dem Ackerfelde" en bedenke dat een der hoofddenkbeelden van de magie — en de oude

godsdienstgebruiken hebben alle een min of meer magisch karakter — is den goden voordoen wat men van hen verlangt: men giet water uit om regen te krijgen, en doorsteekt het beeld van een gehaten mensch, opdat de goden hem zelven dat leed mogen aandoen. — Welnu, is dan niet de vereeniging van man en vrouw op den akker het aangewezen middel om den god er van te bewegen dien vruchtbaar te maken? Het »hoereeren onder elken lommerrijken boom en op elken hoogen heuvel", waartegen Israëls profeten zoo vaak te velde trekken, was wis iets dat vaak met den oogst samenhing, in zaai- en oogsttijden gebeurde.

Het volk Israël is ontstaan uit vermenging van velerlei stammen, o. a. Hebreën en Kanaänieten. Hadden zelfs ettelijke der aanzienlijken Kanaänietisch bloed in de aderen, de groote hoop was in vele streken des lands — men denke b.v. aan Gibeon en omtrek — een gekruist ras. De Hebreën hebben hun stempel op dat gemengde volk gedrukt: het heette »Israël", en hun god Jahwe was god des lands, maar zeer vele der volksgebruiken waren van Kanaänietischen oorsprong. Wat wist Jahwe's volk, toen het in Kanaän binnendrong, van ploegen, zaaien, maaien, dorschen, wannen? Zij hadden bij gelegenheid den oogst der boeren geroofd, wellicht zelven soms wat gerst verbouwd; maar regelmatig akkers met tarwe te bestellen, dat konden zij niet, en van de inboorlingen moesten zij leeren hoe dat te doen; dat wil meê zeggen: hoe de veldgeesten te vriend te houden. In het begin bebouwde men de akkers niet dan schoorvoetend. Een oogstfeest ter eer van Jahwe was zeker in Jozua's tijd een ongehoord iets, en nog in Davids tijd vierde men waarschijnlijk het schaapscheerdersfeest met meer vuur dan een feest van den tarweoogst of de inzameling van druiven en andere boomvruchten. Maar van lieverlede werden de lieden die geen akker wilden bebouwen en van de ploegstieren de peezen doorsneden even zeldzaam als zij die den wijnteelt verhinderden, geen huizen wilden bewonen en het verwerpelijk vonden dat

hun god in een huis woonde. Eindelijk bleven zij eene curiositeit uit de oudheid, zooals de Rechabieten. Men schreef aan Jahwe's gunst toe dat men tarwe verbouwde, regenbakken gebruikte, in huizen, zelfs in versterkte steden, woonde, wijngaarden en olijftuinen bezat. En hiermede hield de afkeuring van de Kanaänietische gebruiken — ook wel van zulke die men voor Kanaänietisch hield, maar die eigenlijk oud-Israëlietisch waren — gelijken tred. Weg daarmee!

Wij dwalen zeker niet wanneer wij aannemen dat de verordeningen in het Bondsboek ontstaan zijn in een der belangrijkste middelpunten van Israëlietisch leven, een dier moedersteden, waarheen men ging »navragen, of afgeschaft is wat de betrouwbare mannen van Israël hebben vastgesteld" (2 Sam. 20 [18 v.]). In het koningstijdvak waren dit in Noord-Israël zeker Dan en Bethel, naast andere. Het doet er voor ons doel niet veel toe dat wij niet weten, waar wij den oorsprong der verordening van de feesten voor Jahwe moeten zoeken; want al had elk der priesterschappen in meer of min belangrijke heiligdommen zijn eigen regels bij rechtspraak en eeredienst, die der grootste hadden zeker, behalve een gemeenschappelijke overlevering, eenigen band met elkaar. Immers waren hoogstwaarschijnlijk èn de priesters te Dan èn die te Bethel, evenals die in Jeruzalem en verscheidene andere heilige plaatsen in Noord en Zuid, Levieten van afkomst. En hoeveel verschil er ook wellicht was in taal en zeden in de onderscheiden deelen des lands, de leiders des volks voelden voortdurend dat zij broeders waren, behoorend tot Israël, het volk van Jahwe.

Stellen wij dus, omdat dit het waarschijnlijkst is, dat de verordening op de drie feesten, met name die op het Oogstfeest, weergeeft den wensch der priesters te Bethel omstreeks 800, wat dachten zij dan daarmee praktisch uit te richten?

Het kon niet bij hen opkomen alle mannen van Israël en Juda uit te noodigen op dat feest, of op eenig ander, voor Jahwe's aangezicht te Bethel te verschijnen. Een eeuw voor Samarië's val dacht niemand aan een samentrekking van Jahwe's

dienst in éene plaats. De priesters van Bethel zouden het wel gelaten hebben alle heiligdommen van Jahwe behalve het hunne voor onheilige plaatsen te verklaren, zooals de Jeruzalemsche priesters twee eeuwen later met goed gevolg hebben gedaan. De omstandigheden waren toen anders. Al had het huis van Jehu dat van Omri vervangen, de vereering van den Tyrischen baäl was te kort geleden gefnuikt dan dat eene priesterschap in den lande, al was zij wellicht verreweg de aanzienlijkste, het zou gewaagd hebben alle andere tegen zich in het harnas te jagen door de aanmatiging hun heiligdom het alleen wettige te noemen. Zij die dus voorschreven het oogstfeest ter eere van Jahwe te vieren konden niet meer eischen dan dat men het op een der talrijke aan Jahwe gewijde plaatsen deed. Maar tevens hebben zij zeker gewenscht en voorzien dat hun heiligdom grooter toeloop zou verkrijgen, en dat vele »hoogten" waar de dienst van Jahwe zeer sterk vermengd was met Kanaänietische gebruiken in minachting zouden komen. Te gelijk met hun voorschrift: viert driemaal 's jaars feest voor Jahwe — gaven zij eenige verordeningen omtrent de wijze waarop hij vereerd moest worden, en deden dus bij de ernstigste Israëlieten die gewoon waren op een »hoogte" op voorvaderlijken trant het oogstmaal te houden de vraag rijzen, of dat nu wel was het oogstfeest ter eer van Jahwe vieren. Zoo bestreden zij zijdelings het Kanaänitisme.

Evenmin als die wetgevers er aan konden denken alle vereerders van Jahwe naar éene plaats saam te roepen, konden zij een tijd bepalen waarop het oogstfeest gevierd moest worden. Immers, de boeren plegen dit niet te doen zoolang de tarwe nog te velde staat, en evenmin wanneer het graan reeds een paar weken in de schuren geborgen is, maar bij den oogst zelven. En is dit zoo, dan vierde men de oogstfeesten in Israël niet te gelijk; want het verschil van klimaat is in onderscheiden deelen van Palestina zeer groot: in de lager gelegen streken is de tarwe drie weken vroeger rijp dan in de hoogere. Het is dus zeer begrijpelijk dat de wetgevers

van Exod. 23 en 34 geen poging deden om een tijd te bepalen. Of zij reeds voor de Mazzôtdagen de maand Abib hebben voorgeschreven, hangt af van de vraag, of dit gedeelte der wet, 23 [15]; 34 [18], tot de oorspronkelijke verordening behoort, dan wel — wat ik voor zeker houd — later er aan toegevoegd is; maar wij kunnen dit laten rusten; want er wordt nu nog geenerlei verband gezocht tusschen den tijd der Mazzôtdagen en het oogstfeest.

Is Exod. 23 meer dan waarschijnlijk van Noord-Israëlietische herkomst, de vorm waarin Exod. 34 op de viering der feesten aandringt is zeker van Judeesche; geen Noord-Israëlietische priesterschap toch zou hebben laten voorafgaan: gij zult u geen gegoten goden maken — wat eene scherpe veroordeeling van de godsvereering te Dan en te Bethel behelst.

II.

De eerstvolgende getuigenis omtrent Pinksteren is die in Deut. 16. Zij is uit den tijd van Jozia, eene eeuw na den val van Samarië, en van de hand der priesters in den tempel op den Sion. Toen dezen haar opstelden en den koning bewogen haar in te voeren, hadden zij niet alleen het oog op Juda. Hoever noordwaarts van 't oude Juda Jozia regeerde — of liever hoeveel van 't voormalig Israël den koning van Assyrië hem vergunde te besturen — weten wij niet. Wellicht tot de vlakte van Jizreël, omdat hij bij Megiddo Necho te gemoet trad (2 Kon. 23 [29]); zeker tot Bethel, omdat hij daar zijn hervorming doorzette (2 Kon. 23 [15 vv.]); waarschijnlijk noordelijker, omdat hij ook in »de steden van Samarië" hoogten verontreinigde (2 Kon. 23 [19 v.]). Maar van welken aard en duur Jozia's heerschappij over dat land ook geweest is, zeker hebben de Jeruzalemsche priesters de bevolking begrepen onder degenen die geroepen waren de wet te onderhouden; het was immers ook Jahwe's volk? Al stelde men Juda, den tempel op den Sion en het Davidische koningshuis

nog zoo hoog, Israël was het rijk der twaalf stammen. Al wilden de priesters wier inzichten in Deuteronomium worden weergegeven vóor alles te gemoet komen aan de godsdienstige behoeften der Judeërs, zij moesten wel degelijk rekening houden met die der bewoners van het noorden, die zij door hunne wet wilden dwingen al hunne heilige plaatsen vaarwel te zeggen en alleen den tempel op den Sion als Jahwe's heilig huis te erkennen. Hieruit is het te verklaren dat zij, met een groot deel van het Bondsboek, de voorschriften van Exod. 23, trouwens reeds door Exod. 34 in Juda overgenomen, volgden.

Deut. 16 [1—17] nu bevat de verordening op de drie groote feesten, in hoofdzaak overeenkomende met die van Exod. 23 en 34; maar het is opmerkelijk, in welke mate in Deut. 16 al wat betrekking had op veeteelt, landbouw en vruchtenteelt wordt ter zijde gelaten. Van het eerste feest hooren wij de namen Paschen en Mazzôtdagen; de tijdsbepaling: de maand Abib, zonder opgave van den dag; de beteekenis: herdenking van den uittocht uit Egypte, en dat men offers brengen moet. Maar van het paaschlam en van de wijding der eerstgeboorten — niets. Van het tweede feest krijgen wij een nieuwen naam; eene daarmee samenhangende bepaling van den tijd waarop het gevierd moet worden, en dat men offers moet brengen. Maar van het wijden der tarwebrooden of het brengen van eerstelingen — niets. Deuteronomium vergeet de keurgaven op eerstelingen niet, maar verbindt het brengen er van niet met Pinksteren (26 [1—11]). Van het derde krijgen wij een nieuwen naam: die van Inzamelingsfeest is vervangen door Loofhuttenfeest; eene bepaling van den tijd waarop het gevierd moet worden, en wel eene zeer algemeene: bij de inzameling van uwen wijnpers en uwen dorschvloer — hoewel de laatste inzameling dan reeds maanden geleden geeindigd was — en dat men vroolijk moet zijn, d. i. vroolijke offermaaltijden houden. Maar van loelaab en ethroog, van takken om het altaar en waterplenging — niets. Er is bij den Deuteronomist een groote eentonigheid in die feesten.

Al de oude levende volksgebruiken zijn doodgezwegen. Men moet offeren en vroolijk zijn, vroolijk zijn en offeren. Het eten van ongezuurd brood is het eenige dat het eerste feest van de andere onderscheidt.

Wat Pinksteren aangaat, twee dingen zijn in de verordening daaromtrent op te merken. Vooreerst de bepaling van den tijd waarop het gevierd moet worden: zeven weken nadat men den sikkel in het koren is begonnen te slaan. Geschiedde dit op een bepaalden dag? In den tijd van den tweeden tempel, althans in den laatsten tijd vóor den ondergang, was hiervoor de 16de der maand Nisan aangewezen. Zoo leert ons Menachôt 10[3], dat beschrijft, hoe het Sanhedrin den gerstenoogst officiëel opende, terwijl ibid. 5 wordt verboden graan van den nieuwen oogst vóor de opening op de markt te brengen. Iets dergelijks was zeer zeker een oud gebruik. Doch het kon in den koningstijd niet van éen man of lichaam uitgaan. Zeker openden de gezaghebbers in landstreek of stad, met offers en andere ceremoniën, den oogst, en dan eerst mocht ieder burger den sikkel in het graan slaan. En daarvoor was uit den aard der zaak geen aangewezen dag, daar de oogst in de eene streek zooveel vroeger rijp was dan in de andere. Wachten wij ons dus de bepaling van den 16den Nisan aan den Deuteronomist toe te schrijven. Ook de jongere wetten weten hiervan niets. De Deuteronomist geeft met geen enkel woord te kennen dat de opening van den oogst in de dagen der ongezuurde brooden valt; hij schrijft niet dat Pinksteren zeven weken na Paschen moet gevierd worden, noch dat het overal op denzelfden dag valt, noch zelfs dat het slechts éen dag duurt. Maar daar hij de verordening van Exod. 23 en 34 dat alle mannen op de drie genoemde feesten voor Jahwe moesten verschijnen overneemt, met toevoeging van de bepaling: in de plaats die hij zal verkiezen, d. i. Jeruzalem, wenschte hij zeker te dezen eenheid, en ook dat ieder zich voegen zou naar het gebruik in den tempel op den Sion, hetwelk wel met de opening van

den oogst op 's konings akkers zal saamgehangen hebben.

Wanneer de Deuteronomist bepaalt dat Pinksteren zeven weken na het begin van den graanoogst moet worden gevierd, dan hangt dit zeker nauw samen met den eigenaardigen naam dien hij er aan geeft: het Wekenfeest, חג שבעות. Dit geeft ons een moeilijk te raden raadsel op; wat de meeste uitleggers niet schijnen te zien. De tekst luidt: »Zeven weken zult gij tellen: van dat men begint den sikkel in het koren te slaan zult gij beginnen te tellen, zeven weken, en dan het Wekenfeest vieren ter eere van Jahwe, uw god, naar gelang der vrijwillige gaven die gij zult geven, overeenkomstig den zegen dien Jahwe, uw god, u schenken zal." Die naam, »Wekenfeest" lijkt mij zeer zonderling. Heeft de Deuteronomist dien bedacht? Maar hoe komt iemand er toe om een feest te noemen: «feest van weken"; niet »van zeven weken", zelfs niet »van de weken" (want het woord staat meestal zonder artikel), maar »feest van weken"; zoodat de naam op geene wijze aanduidt: hoevele of welke weken. En dit tot vervanging van een ouden, volkomen duidelijken naam, dien men wel zeer bedenkelijk moet geacht hebben als men hem door zulk eenen verving. Waarschijnlijk bestond de naam voor een hoogtijd in het jaargetij waarin de oude oogstfeesten vielen en verbond de Deuteronomist, of verbonden de priesters în den Jeruzalemschen tempel, zoovelen al wat deed denken aan de oude Kanaänietische gebruiken bestreden, dien naam met Pinksteren. Maar wat kan hij dan eigenlijk beteekend hebben? שבעת (zonder semivocaal geschreven en sjib'at uitgesproken) beteekent »zeven", maar de klank moet ongeveer met sjeboeôth overeengekomen zijn, en dat שבועות »eeden" beteekent brengt ons niet verder; evenmin als het, wellicht onbeteekenend, feit dat het feest Num. 28 [26] kortweg uwe שבועות, »uwe weken", heet. Zoolang wij geen aannemelijke verklaring hiervoor hebben, tasten wij in 't duister en weten niet waarom de Deuteronomist dien vreemden naam aan het feest gegeven heeft.

Vatten wij kortelijk samen, hoe wij ons de zaak hebben voor te stellen! In den tempel op den Sion — het koningsheiligdom — werd, ongeveer zeven weken nadat op 's konings landerijen de oogst plechtig was geopend, een feest gevierd, dat oorspronkelijk »het Oogstfeest" heette. Daarop werden niet alleen offers aan Jahwe gebracht en de eerstelingen van den tarweoogst hem aangeboden, maar hadden allerlei gebruiken plaats die een doorn in het oog der hervormingsgezinde priesters waren. Men zie niet voorbij dat in Jozia's dagen in den tempel »huizen van gewijde mannen en vrouwen" waren (2 Kon. 23 [7]). Daarenboven wisten zij zeer goed dat op de oogstfeesten elders nog steeds velerlei ergerlijke dingen plaats hadden. Welnu, het oogstfeest in den tempel afschaffen, dat konden zij niet en wilden zij ook niet. Dat zooveel mogelijk alle Judeërs en Israëlieten driemaal 's jaars derwaarts opgingen, liefst met vele offers, was zeer wenschelijk. Maar daarbij moest het ook blijven. Weg met al wat Kanaänietisch was, tegen Jahwe's wil! Daarom het feest liefst met een anderen naam, een die niet aan de oogstgebruiken deed denken, aangeduid en alle Israëlieten opgeroepen om het »Wekenfeest" te vieren! Die naam zei niets en was juist daarom verkieselijk.

Met het Inzamelingsfeest — Loofhutten — werd juist zóo gehandeld.

III.

Zij die het met Deuteronomium hielden hadden nauwelijks een kwart eeuw tijd gehad om hunne voorschriften door het volk te doen eerbiedigen en den eeredienst in den tempel er naar te regelen, toen Jeruzalem in handen viel aan Nebucadresar en een deel der priesters in ballingschap werd weggevoerd. Hieronder was Ezechiël. Van harte geloovend dat Jahwe zijn gedood volk eens weder levend maken zou, teekende hij in den vorm van een gezicht het herboren Israël, hoe het wonen zou, de heilige stad met den tempel in het midden,

en gaf daarbij eenige voorschriften omtrent zaken die hem bijzonder ter harte gingen (Ezech. 40—48). O. a. over de hoogtijden die ter eer van Jahwe moesten gevierd worden (44^{18-25}): twee dagen in het jaar werden aangewezen tot verzoendagen, den 1sten der 1ste en den 1sten der 7de maand, en tot feesten den 15den tot den 21sten der eerste en dezelfde dagen der zevende maand. Het Pinksterfeest wordt tusschen die beide feesten niet vermeld. Sommige overschrijvers van den tekst en de Mazoreten, zich hierover verbazend, en onderstellend dat Ezechiël zeker gewenscht had het Pinksterfeest in stand te houden, hebben getracht het met kunst en vliegwerk in vs. 21 in te brengen; maar het is des ondanks een onloochenbaar feit dat Ezechiël het Pinksterfeest onvermeld liet. Men heeft dit trachten te verklaren uit eene voorliefde voor harmonie: het was zoo fraai 1, 15—21 van de eerste en van de zevende maand tot heilige dagen te maken! Maar een wetgever die daaraan een hoogtijd opoffert, nalaat de viering er van te bestendigen, heeft zeer zeker weinig eerbied voor dien hoogtijd, ziet dien liever niet dan wel gehouden.

Was dus Ezechiël op dit punt — en het was het eenige niet, zooals men weet — het oneens met den Deuteronomist, dat wil zeggen: met de priesters uit wier kring diens boek was voortgekomen en die de hervorming hebben doorgezet? Dit moet ons niet verwonderen. Er waren onder de priesters van den tempel op den Sion — zooals in elken eenigszins belangrijken menschengroep waarin leven is — onderscheiden stroomingen. Zelfs in veel later tijd, toen de wet van Ezra heerschte, tot den ondergang van Jeruzalem in 70 toe, vindt men sporen van groot verschil in inzichten en in praktijk. In de 7de eeuw, toen de wet nog in wording was, was dit natuurlijk veel meer het geval. Een machtig deel der priesters, — de hoogepriester aan het hoofd — had Deuteronomium tot program en bewoog Jozia het uit te voeren, maar andere groepen, familiën of »huizen" van priesters, waren het in meer of minder belangrijke punten niet met hen eens, bukten

willig of onwillig, zooveel zij moesten, maar behielden hunne eigen inzichten.

Dit zien wij ook in Lev. 23. Het hoofdstuk is een deel der zoogenaamde Heiligheidswetten, die met Ezechiël ongeveer gelijktijdig zijn. Dat wil zeggen — wij bezitten ze met toevoegsels uit veel later tijd; maar hij die ze het eerst samenvoegde heeft Ezechiël gekend of is bij dezen bekend geweest. Dat H. 18 en H. 20 hetzelfde onderwerp met verschil op sommige punten behandelen toont ons den oorsprong van zulke verzamelingen duidelijk: wij hebben daarin de adviezen, als ik het zoo noemen mag, van twee priestercolleges over de bloedschande en wat daarmede volgens hen samenhing, adviezen, waartusschen de schrijver niet kon of durfde kiezen en die hij dus beide opnam. Het is uit den aard der zaak niet uit te maken, wat hij in dit geval en in andere onveranderd overnam of wijzigde naar eigen inzicht. De verordening op de heilige dagen in Lev. 23 kan dus gelijktijdig met Deuteronomium, kan ook een halve eeuw later opgesteld zijn, ook wel vóor Deuteronomium; maar dit is niet waarschijnlijk.

Omtrent Pinksteren nu leert de schrijver het volgende. Den 14den der eerste maand is het pascha — hier wordt voor het eerst de dag bepaald — van den 15den af zal men zeven dagen lang ongezuurd brood eten; de 7de dag is het groot feest, rustdag. Zonderdat eenig verband wordt gezocht met die dagen, wordt daarna (vs. 9—14) voorgeschreven dat men wanneer men den oogst afmaait eene schoof (o m e r) uit de keur daarvan aan den priester moet brengen, die ze aan Jahwe zal aanbieden met eenige offers. Dit zal geschieden »op den dag na den sabbat." Vóor dien dag mag men niets van het nieuwe graan gebruiken. Van dien »dag na den sabbat", den O m e r dag, zal men gaan tellen; zeven volle שבתות, »weken", zullen het zijn. Tot den dag na den zevenden sabbat moet men tellen, vijftig dagen, en dan een nieuw meeloffer aan Jahwe brengen, bestaande uit twee brooden,

gezuurd, die met de bijbehoorende offers beschreven worden en heeten gebracht te worden »uit uwe woonplaatsen". In vier punten verschilt deze verordening met die van Deuteronomium. Vooreerst ontbreekt de naam »Wekenfeest", ofschoon de telling der zeven weken ook hier voorgeschreven wordt; ten tweede is Pinksteren in Deuteronomium de 49ste dag na de opening van den oogst, in Leviticus de vijftigste; ten derde ontbreekt in Deuteronomium de bepaling van »den dag na den sabbat"; ten vierde desgelijks de vermelding der brooden.

Om met het laatste te beginnen, dit onderscheid raakt een beginsel. Deut. 16 bekommert zich zoo goed als in het geheel niet om bestaande gebruiken — gelijk wij zagen. Lev. 23 neemt hiervan meer op: wat het pascha is, zegt het niet, maar een eigenaardig paaschoffer op den 14den in schemeravond — volgens Exod. 12 het paaschlam — wordt vermeld; gezinspeeld wordt op het gebruik om op den 1sten dag der 7de maand, den nieuwjaarsdag, te trompetten; het rondloopen met ethroog en loelab, benevens het wonen in »loofhutten" bij de inzameling der vruchten, wordt voorgeschreven — doch de verzen waarin dit staat, 39—43, schijnen een later toevoegsel te zijn. En wat Pinksteren betreft, niet alleen wordt achtgeslagen op het volksgebruik op het oogstfeest gewijde brooden uit hunne huizen te brengen, maar het is zeker niet toevallig dat de verordening besloten wordt met het voorschrift een hoek van het land onafgemaaid te laten en geen nalezing te houden: het was voor de armen en vreemden. Zoo werd het oude, Kanaänietische, oogstgebruik tot een barmhartigheidswerk omgestempeld en in het Jahwisme ingelijfd. Het Jodendom is op dien weg steeds voortgegaan.

Om nog even bij die brooden stil te staan, Lev. 23 [17] schrijft voor dat ze gezuurd moeten zijn. Nu verbiedt Lev. 2 [11] iets dat חמץ is op het altaar te brengen, en men ziet gemeenlijk in de verordening omtrent het Pinksterbrood eene uitzondering daarop. Ten onrechte. Al heeten die brooden

מנחה en בכורים, zij kwamen evenmin op het altaar als de omer en de twee lammeren van vs. 20. Zij waren תנופה-gaven, d. w. z. men bood ze aan Jahwe aan door ze heen en weer te bewegen voor het altaar. Dan vielen ze den priesters ten deel. Jozefus, Oudh. III [10, 6] <253>, zegt uitdrukkelijk dat ze met de twee lammeren voor een maaltijd van de priesters bereid worden. In Menachôt 11 [4] lezen wij dat ze zeven palmen lang en vier palmen breed waren, met horens vier vingerbreedten hoog — de toonbrooden waren van tien, vijf, zeven. Die horens waren blijkbaar een overblijfsel van het oude, heidensche, karakter dier eerstelingen.

Veel moeite heeft de uitdrukking »van daags na den sabbat" den uitleggers gebaard. Geen wonder! Zij is niet duidelijk. Welke sabbat toch wordt bedoeld? Uitgaande van de onderstelling dat de Omerdag de 16de was der eerste maand — oudtijds Abib genoemd, later Nisan — en tusschen de voorschriften van Lev. 23 een verband leggende dat de schrijver er niet in gelegd heeft, gaan de uitleggers, voorafgegaan door de verschillende praktijken der Joden, drie kanten uit: de dag na den sabbat is òf de 16de — wel behoefde de 15de geen sabbat te zijn, maar het was een heilige dag, een rustdag, en kon dus zoo heeten; òf het was de dag na den sabbat die in de Mazzôtweek viel; òf het was de dag na den 21sten, die, evenals de vijftiende, een rustdag was. Nemen wij nu in aanmerking dat de bepaling Omerdag = 16 Nisan eerst aan het later gebruik ontleend is, dan vervallen al deze verklaringen; de bepaling »daags na den sabbat" toch heeft niets met de Mazzôtdagen te maken, al viel hij er wellicht soms in. En nu is de uitdrukking niet zóo onduidelijk meer. Het gebruik bestond — dit blijkt zoowel uit Deut. 16 als uit onze plaats — om vanwege de priesters van den tempel op den Sion, of vanwege den koning — wat op hetzelfde neerkomt; want de tempel was 's konings heiligdom — den oogst te openen. Nu zegt Lev. 23: dit moet op een Zondag gebeuren, en daarna moet men zeven volle weken

tellen tot aan den dag na den zevenden sabbat (d. i. den achtsten Zondag), den 50sten dag. Pinksteren moet dus altijd op een Zondag gevierd worden. Dit had de auteur wel wat duidelijker kunnen zeggen; b. v. door 't artikel vóor שבת in vs. 11 weg te laten; maar wat hij schreef kan niet anders verstaan worden.

Daar Deut. 16 deze bepaling niet maakt, kunnen wij onderstellen dat die wetgever onverschillig hieromtrent was, de oogst dus zijnenthalve geopend werd op een anderen dag der week, zoodat Pinksteren op den daaraan voorafgaanden werkdag viel — indien men juist zeven weken, d. i. 49 dagen, telde, of op denzelfden weekdag — indien men, als Lev. 23, den vijftigsten vierde. Wij behoeven ons niet voor te stellen dat het altijd op dezelfde wijze geschiedde: Deut. 16 laat ook den datum der *Mazzôt*dagen en dien van Loofhutten onbepaald. De hoogepriester deed ze afkondigen. Welnu, een hoogepriester bepaalde de oogstopening en dientengevolge Pinksteren anders dan zijn voorganger deed of zijn opvolger doen zou. Men meene niet dat de boeren zich door de officiëele oogstopening lieten weerhouden om hun koren te maaien en van het nieuwe graan te eten. Zeker, de wet Lev. 23[14] verbood dit; maar zelfs in den laatsten tijd van Jeruzalems bestaan, toen de wet zoo veel dieper in 't volksleven was doorgedrongen, zag men op de markt te Jeruzalem het nieuwe graan voordat de *omer* gebracht was; de schriftgeleerden keurden het af, maar konden het niet beletten (Menachôt 10[5]); hoe veel te eer gebeurde dit eeuwen vroeger!

Aan Lev. 23[16] is de benaming van het feest πεντηκοστη, חג חמשים יום, het feest van den vijftigsten, ontleend (2 Makk. 12[32]; Tob. 2[1] en vaak). Dat het met ijver gevierd werd getuigt o. a. Jozefus, Oorl. III[3,1] <427>; Oudh. XIV[13,4] <337 v.>.

Wellicht zal men met eenige verwondering gezien hebben dat ik alle verband van Paschen en de *Mazzôt*dagen met de opening van den gerstenoogst loochen. Wij zijn zoo ge-

woon te dezen de Joodsche opvatting en regeling over te nemen, volgens welke 16 Nisan de Omerdag is, dat de verwondering zeer begrijpelijk is. Maar als wij ons losmaken van de overlevering, zien wij licht in dat niet éen gebruik van 14—21 Nisan op den oogst wijst. Het Paaschlam natuurlijk niet. Het eten van mazzôt evenmin. Vooreerst behoefden die juist niet van gerst gebakken te zijn, en zeker waren ze niet van den nieuwen oogst, want ze werden reeds vóor het brengen van den omer gegeten. Ook de uitvoerigste wet die wij in het O. T. over Paschen en Mazzôtdagen hebben, Exod. 12 en 13, gewaagt met geen woord van eene opening van den gerstenoogst. Evenmin Num. 28 $^{26-31}$. Eerst latere wetgevers hebben 16 Nisan tot Omerdag gemaakt. Dientengevolge letten zij die het voorgaand jaar tot een schrikkeljaar maakten ook op den staat van het graan: zou de gerst rijp zijn op 16 Nisan, indien men op Adar dadelijk Nisan liet volgen? De eenige overlevering hieromtrent is echter uit den tijd van Gamaliël II (± 100 jaar na Chr.), Sanh. 11*b*; T. Sanh. 2 ^{2}. Of men het zoolang de tempel nog stond en de omer gebracht werd werkelijk deed, is onbekend.

Num. 28 $^{26-31}$ geeft, nevens eene opgave der offers die op het feest moeten gebracht worden, aan Pinksteren een nieuwen naam: dien van »de dag der eerstelingen”, יום הבכורים. Hiermede zullen wel bedoeld zijn die der tarwe; want die van den gerst waren natuurlijk reeds lang te voren gebracht. De naam is blijven bestaan, en — zoo niet altijd, dan toch vaak — werd het gebruik gehandhaafd eerst op dezen dag »eerstelingen” te brengen. Immers, zoo lezen wij Bikk. 1 ^{3}: »De eerstelingen worden niet gebracht vóor Pinksteren; de mannen van Har-seboïm deden het eens, maar men nam het niet aan”. In Bikk. 1 $^{7, 10}$ wordt ondersteld dat men ze bracht tusschen Pinksteren en Loofhutten; ook wel tot Hanukka toe.

IV.

Was in het tijdperk waarover het O. T. getuigenis aflegt de Omerdag nog niet verbonden met Paschen of Mazzôt-dagen, dit is wel het geval bij Filo en Jozefus.

Wanneer Filo *De Septenario* § 2 (M. II. 278) de tien feesten der Joden optelt, dan noemt hij: nr 4 Paschen, nr 5 de eersteling der aren, de heilige schoof, nr 6 het ongezuurde; waarop (als 7de) de dag der weken volgt, »die echt een zevende is". Hiermee bedoelt hij natuurlijk Pinksteren. Bij de behandeling dier hoogtijden keert hij de orde van nr 5 en nr 6 om en bespreekt hij eerst *τα αζυμα*, daarna »de schoof" (§ 20 v.; M. II. 293 v.). De Mazzôt dagen zet hij op den 15den der eerste maand en de 5 volgende dagen; de eerste en de laatste dag dier week zijn feestdagen, en »na den eersten valt het feest dat *δραγμα* heet." De Omerdag is dus 16 Nisan. Geheel overeenkomstig hiermede leert Jozefus, Oudh. III $^{10, 5}$ <250>: »Op den tweeden dag der *αζυμα* (d. i. den 16den) gebruiken zij van de vruchten die zij geoogst hebben (vroeger hebben zij ze niet aangeraakt), en oordeelende dat het betamelijk is eerst God te eeren .... brengen zij hem de eerstelingen van de gerst". Volgt de beschrijving van de manier waarop zij »de schoof" aanbieden.

Daar Filo en Jozefus beiden deze regeling meedeelen, kunnen wij gerust aannemen, niet alleen dat zij getroffen is in den tijd tusschen de opneming van Num. 28 in de Wet en het begin onzer jaartelling, maar ook, dat zij toen vrij algemeen aangenomen was, althans door de meeste toongevers. Hoe oud zij toen was, weten wij niet; maar daar zij reeds wordt gehuldigd in LXX Lev. 23^{11}, waar ממחרת השבת door *τη επαυριον της πρωτης* wordt vertaald, schijnt zij tot de 3de eeuw op te klimmen. Hoe dit zij, de bepaling: 16 Nisan is de Omerdag, is geworden de officiëele, rechtzinnige regeling. Afwijkende meeningen slaan wij straks gade.

Met de bepaling dat 16 Nisan de Omerdag is en dat dus Pinksteren 51 dagen valt na dien waarop het Paaschlam werd gegeten — Paschen heet 14 Nisan, maar was inderdaad de 15de — hangt waarschijnlijk samen een nieuwe naam aan Pinksteren gegeven, die van העצרת, of in 't Arameesch עצרתא. De eerste plaats waar hij voorkomt is Joz. Oudh. III $^{10, 6}$ < 252 >. Daar toch lezen wij, na de beschrijving van den Omerdag: »Wanneer de zevende week na dit offer verstreken is (het aantal van de dagen dier weken bedraagt 49) brengen zij op πεντηκοστη, dat de Hebreën ασαρθα noemen (dit beteekent de vijftigste) enz." Daar het Arameesch de taal was die Jozefus dagelijks sprak, kan de opmerking dat asarta de 50ste beteekent onmogelijk van hem zijn; zijn dus de woorden »dit beteekent de vijftigste" een glos, dan is »dat de Hebreën asarta noemen" het wellicht ook. Zelfs zou men kunnen vermoeden dat de onbeteekenende opmerking dat 7 weken 49 dagen bevatten van dezelfde hand is. Maar het is mogelijk dat Jozefus zelf daar den Arameeschen naam van het feest heeft genoemd. Dan is dit het oudste getuigenis omtrent dien naam van Pinksteren dat wij bezitten. Het is de gewone naam geworden.

Wat beteekent hij? עצרת beteekent in het O. T. niets anders dan »feest", 2 Kon. 10 ^{20}; Joël 1 ^{14}; 2 ^{15}; Amos 5 ^{21}; Jez. 1 ^{13}. Indien er iets bijzonders bij gedacht werd, dan was het dit dat alle werk daarop verboden was. Dit toch staat er bij Deut. 16 ^{8}; Lev. 23 ^{36}; Num. 29 ^{35}. Nu beteekent עצר »verhinderen", »sluiten", en עצרת wordt Deut 16 ^{8} voor den laatsten (7^{den}) dag van de Mazzôtweek, Lev. 23 ^{36}; Num. 29 ^{35} voor den laatsten (8sten) van Loofhutten gebezigd. Zoo kon men er toe komen in het woord het begrip »besluit", »slotdag" te zoeken. En dit is inderdaad geschied. Filo noemt, zonder den naam העצרת voor Pinksteren te gebruiken, den Omerdag προεορτιοσ van Pinksteren (*De Sept.* 21), en dat deze opvatting eene bij de rabbijnen geliefde geworden is leert het volgend verhaal uit Sjir r. op 7 ^{2} (ed.

Warschau 31 *a* m.): »R. Jozua de zoon van Levi zei: Passend zou het zijn indien de slotdag van Loofhutten (van het feest) verwijderd was vijftig dagen, evenals de slotdag van Paschen. Maar wat den slotdag van Loofhutten betreft, omdat men dan overgaat van den zomer in den winter, kan men in die dagen niet komen en gaan. Het gaat er mee als met een koning die vele dochters heeft, sommige dichtbij getrouwd, andere verweg. Eens kwamen zij allen den koning, hun vader, begroeten. Toen zei de koning: zij die dichtbij gehuwd zijn kunnen komen en gaan; maar zij die verweg gehuwd zijn hebben die gelegenheid niet. Doch nu zij allen bij mij zijn, nu zullen wij allen te samen feest vieren en met elkaar vroolijk wezen. Zoo is het met den slotdag van Paschen, waarin men van den winter in den zomer gaat; daarvan zei God: in dien tijd kan men komen en gaan, maar wat den dag van Loofhutten aangaat, dan gaat men van den zomer in den winter, dan is het stof der wegen hard, de zijden der wegen zijn moeilijk; daarom moet die niet vijftig dagen er van verwijderd zijn. God zeide: In die dagen kan men niet komen en gaan; maar zoolang zij hier zijn zullen wij samen feest vieren en ons verheugen. Daarom vermaande Mozes Israël (Num. 28 [35]): Op den achtsten dag zal het voor u een slotdag (עצרת) zijn". Hetzelfde lezen wij Pesikta ed. Buber bl. 193*a*.

Indien 16 Nisan de Omerdag is, dan valt Pinksteren op den 5den, 6den of 7den der derde maand, Siwan. Op welken van deze drie dagen, hangt af van de lengte der eerste en der tweede maand, Nisan en Ijjar: zijn beide 30 dagen lang dan is de 50ste dag 7 Siwan; zijn beide 29, dan is het 5 Siwan; daar in den regel een van beide 29 en de andere 30 dagen duurde, was 6 Siwan de gewone datum.

Dit is de bij het Talmudische Jodendom aangenomen regeling. Maar van oudsher heeft zij tegenkanting gevonden. Geen wonder! Zij is beslist in strijd met de woorden der Wet. Lev. 23 [11, 15] zegt dat de Omer wordt gebracht »daags na den sabbat", en 15 Nisan is wel een feestdag,

יום טוב, maar, al mag men daarop niet werken, hij is toch geen sabbat. De Sifra op vs. 15 (Emor 15, ed. Schlossberg p. 100 *b* 2de kolom; desgelijks Menach. 65 *b*) betoogt dat »sabbat" hier niets anders beteekent dan יום טוב en weerlegt hen die zouden willen beweren dat met ממחרת השבת de echte sabbat, de laatste dag der week, de שבת בראשית, bedoeld is. Zij die dit laatste beweerden beriepen zich op de uitdrukking Lev. 23 [15] gebezigd: »zeven gave שבתות zullen het zijn"; waarbij zij שבתות opvatten, niet als van gelijke beteekenis als שבועות, maar — en dit is zeker ook de bedoeling van den wetgever geweest — als zeven tijdruimten van den Zondag tot het eind van den eerstvolgenden sabbat. Indien dit de bedoeling was, zoo wordt hiertegen ingebracht, dan zou men, om zeven gave שבתות tusschen Paschen en Pinksteren te krijgen, sommige jaren tot 51, 52 en zelfs tot 56 moeten tellen, en men mag niet verder dan tot 50 tellen. Zeer juist geredeneerd, in de onderstelling dat men met tellen beginnen moet bij 16 Nisan. Maar ook alleen in dit geval.

Begint men bij 16 Nisan tot 50 te tellen, dan vallen slechts in één geval zeven gave שבתות er in, nl. wanneer 1 Nisan op een sabbat gevallen is; dan toch is 16 Nisan een Zondag en de 50ste dag insgelijks. Dit wordt Koheleth r. op 1 [3] aldus gezegd: »R. Chija leerde: Er staat geschreven: zeven gave שבתות. Wanneer is dit het geval? Wanneer Jesjoe' en Sjechanja er niet toe behooren." Jesjoe' en Sjechanja zijn de 9de en 10de der priesterlijke weekafdeelingen, die eerst na Pinksteren optraden indien 1 Nisan op een sabbat viel. Men kan de berekening hiervan vinden in Levy *Neuh. u. Chald. Wörterbuch* op ישוע.

Men ziet uit al die redeneeringen — en er zijn er meer — hoe verlegen de uitleggers met de woorden hunner H. Schrift waren, toen ze eenmaal »daags na den sabbat" door »daags na het feest" vertolkt en den Omerdag dus op 16 Nisan bepaald hadden.

Van hen die de genoemde opvatting niet huldigden noemen

wij vooreerst de Boëthuziërs (הביתוסים). Wij leeren dit uit Menachôt 10 [3]. Daar vinden wij deze beschrijving der opening van den oogst: »Hoe doet men? De afgevaardigden van het gerechtshof gaan den dag vóor het feest naar buiten, en maken een bundel van nog in den grond staande aren; zoodat ze licht afgesneden kunnen worden; en alle aangrenzende steden verzamelen zich daar, opdat het afsnijden geschiede met veel drukte. Wanneer het dan donker is geworden, zegt iemand tot hen: Is de zon onder? Zij zeggen: Ja. Is de zon onder? Ja. Is dit een sikkel? Ja. Is dit een sikkel? Ja. Is dit een mand? Ja. Is dit een mand? Ja. — Indien het sabbat is, vraagt iemand: Is het nu sabbat? Zij antwoorden: Ja. Is het nu sabbat? Ja. Zal ik afsnijden? Ja; snijd af. En het laatste vragen en antwoorden zij drie keer. En dit alles waarom? Om de Baithusîm; want die zeggen: men mag den omer niet op het eind van een feestdag afsnijden." — De »dag vóor het feest" (ערב יום טוב) waarop dit gebeurt kan niet anders zijn dan de eerste dag der Mazzôt, 15 Nisan; na afloop waarvan, als de zon onderging, de 16de Nisan begon. Die Baithusîm willen den omer op een anderen dag gesneden zien dan den 16den, en ook dan den 22sten; want de 21ste is ook feestdag. Ongeveer hetzelfde als hier staat in de parallele plaats in Tosefta: T. Menachôt 10 [23]. Eenige kleine trekken van het verhaal zijn hier duidelijker; o. a. worden alle vragen en antwoorden driemaal herhaald; en het slot is letterlijk hetzelfde als wat de Misjna geeft.

Wie die ביתוסים waren, is niet zeker. Waarschijnlijk de afstammelingen en geestverwanten van Boëthus, den door Herodes aangestelden hoogepriester; uit zijn huis toch zijn zes mannen hoogepriester geweest; niet alleen onder de regeering van Herodes, maar ook daarna, en een der laatste hoogepriesters vóor 70 was met eene dochter uit dat huis gehuwd [1]). Zij konden dus invloed oefenen op den ritus, en wanneer zij

1) Zie Schürer II [2] 222, 409 f.; Jew. Enc. III. s. v. Boethusians.

hoogepriesters waren, werd de omer zeker niet op 16 Nisan gebracht, dus Pinksteren niet op 6 Siwan gevierd. Wanneer dan, vernemen wij hier niet; wel in de Gemara ter pl. [1]), 65*a*, die leert dat de Baithusîm Pinksteren op den dag na den sabbat wilden doen vallen, opdat, daar Pinksteren slechts één dag duurt, Israël zich althans twee dagen achtereen zou kunnen verheugen. Het twistgesprek er over had plaats tijdens Jochanan ben Zakkai, dus omstreeks 70.

Ook Chag. 2 [4] is van menschen sprake die Pinksteren op den dag na den sabbat wilden zetten: de Sjammaïeten en de Hillelieten nl. bepaalden dat, als Pinksteren op sabbat valt, het feestoffer op den dag daarna moet gebracht worden, maar dat de hoogepriester dan zijn plechtgewaad niet mag dragen en men geen rouw mag bedrijven of vasten, om geen voedsel te geven aan de beweringen dergenen die zeggen: »Pinksteren op den dag na sabbat."

In later eeuw hebben de Kareërs denzelfden regel gevolgd.

Eene andere van de orthodox geworden regeling afwijkende bepaling omtrent Pinksteren vinden wij in Jubileën, in welk boek met grooten nadruk wordt geleerd dat Pinksteren op 15 Siwan moet gevierd worden. Het is van Gods wege ingesteld op den dag waarop Hij het verbond met Noach sloot en was van de schepping af in den hemel gevierd (6 [17] v.). Hier wordt alleen de maand genoemd, volgens vs. 1 de derde. Noachs zonen verzuimden het te vieren, maar Abraham, Izaäk en Jakob deden het, één dag elk jaar (vs. 18 vv.), en 15 [1] vv. vernemen wij dat Abraham in het midden dier derde maand het feest der eerstelingen vierde, en God bij die gelegenheid het verbond met hem sloot. In het daarop volgende jaar op denzelfden dag, op Pinksteren, is Izaäk geboren (16 [13]); op dat feest kwamen Izaäk en Ismaël hun vader bezoeken en stierf deze (22 [1]; 23 [1]); op den 15den der derde maand is Juda geboren (28 [15]) en zwoeren Jakob en Laban elkander

1) De 10de afd. der Mischna is de 6de der Gemara.

trouw (29 [7]). Volgens 44 [4] vierde Jakob het oogstfeest, dat der eerstelingen, met het oude graan, omdat er hongersnood was; den 16^{den} verscheen de Heer hem. Nu had hij volgens vs. 1 den 7^{den} van de derde maand een offer gebracht, was volgens vs. 3 zeven dagen te Bersjeba gebleven, vierde dus het Oogstfeest den 15^{den}.

Waarop deze bepaling steunt, wordt ons in het boek niet meegedeeld; de naam עצרת komt er niet in voor, evenmin de telling van zeven weken; Mozes beklimt volgens 1 [1] den Sinai, om de wet, in Jubileën vervat, te ontvangen, op den 16^{den} der derde maand, maar dat op den vorigen dag iets bijzonders plaats had gehad wordt niet gezegd.

Wanneer wij trachten uit te maken, hoe Jubileën aan de bepaling: 15 Siwan is Pinksteren — gekomen is, moeten wij beginnen met vast te houden aan het feit dat er geen officieele, door niemand weersproken bepaling van den dag bestond. Dit is zeer natuurlijk, omdat de Wet geen ondubbelzinnige bepaling gaf en men oudtijds oogstfeesten op verschillende dagen gevierd had. De praktijken waren voorafgegaan en bestonden zeker nog gelijktijdig met de pogingen der wetgevers om den O m e r dag en Pinksteren op vaste datums te zetten. Men bedenke daarbij dat alle pogingen om die datums te bepalen willekeurig waren, vruchten van het onloochenbare feit dat die dagen hun oude beteekenis niet meer hadden; ondanks enkele gebruiken: aanbiedingen van een schoof en van twee brooden, die zouden doen meenen dat er nog iets levends in was. Hoe dood het feest, als oogstfeest, was, blijkt uit de daar straks aangehaalde plaats in Jubileën. Immers, de Israëlieten hadden een maanjaar, dat door inschuiving van eene maand om de drie, vier jaar bij benadering met het zonnejaar in overeenstemming gebracht werd. Dus geschiedde het telkens dat éen bepaalde dag, b.v. 6 of 15 Siwan, drie vier weken later na de zomermiddennachtsevening viel dan een vorig of een volgend jaar. Stel, de gezaghebbers berekenden in een zeker jaar in de maand Adar dat de be-

noodigdheden voor Paschen er in de volgende maand wel zouden zijn; het zou wel krap aan wezen, maar het kon wel — dan intercaleerden zij het jaar niet. Kwam de 16de Nisan, dan waren er lammeren voor Paschen genoeg of niet, een land waarin de gerst wat vroeg rijp was, vond men wel — in Men. 10[2] lezen wij: men haalt den omer van dicht bij Jeruzalem, maar is de gerst daar nog niet rijp, dan van verder weg. Het ging hoe het wilde, men bracht de schoof. Zeven weken later, 6 Siwan, vierde men dan, indien de hoogepriester die in dat jaar het voor het zeggen had het goedvond, Pinksteren. De tarweoogst was echter in dat geval zeker niet afgeloopen; toch bracht men de twee brooden. Desnoods, evenals Jakob volgens Jub. 44[4], van het oude graan. Maar dat jaar moest dan zeker een schrikkeljaar worden: Nisan viel dus een volle maand later, Siwan ook; was het nu een goed jaar, dan was er veel kans dat alle boeren reeds lang en breed hun tarwe in de schuur hadden voordat het oogstfeest gevierd werd.

Wat de meeste wetgevers — priesters en schriftgeleerden — genoopt heeft den Omerdag op 16 Nisan te zetten weten wij niet; wellicht wilden zij Paschen en Mazzôtdagen er mede opluisteren. Maar zeker was de bepaling die dagen later te zetten meer overeenkomstig de Wet en overeenkomstig het gebruik, waarnaar de oude wetgevers zich natuurlijk min of meer schikten: zij zouden den Omerdag niet vermeld hebben na de Mazzôtdagen, indien de opening van den oogst er gewoonlijk in viel. Ging men eenmaal aan het noemen van vaste datums, dan lag het midden eener maand voor de hand, hetzij om de nuchtere reden dat men het best feest vierde bij volle maan, hetzij om de hoogere — indien men 't zoo wil noemen — dat het midden der maand wellicht van oudsher een gewijde dag was; wat met Maanvereering kan samengehangen hebben. Ook Paschen en Loofhutten worden in het midden eener maand gevierd. Men moet dus veeleer vragen: hoe kwamen de rabbijnen er toe om Pinksteren op 6 Siwan te zetten? dan: waarom deed

Jubileën het op den 15den? Dit toch was het natuurlijkste. Wat de rabbijnen deden was meer gekunsteld.

Jubileën's schrijver stond zeker niet alleen in zijn wensch Pinksteren later te vieren dan de meerderheid der Joodsche toongevers goedvond. Zoo wordt ons meegedeeld dat de Falasja's, of Abessynische Joden, nog steeds de vijftig dagen tellen van den laatsten dag der מצות, d. i. 22 Nisan; zoodat Pinksteren op 12 Siwan valt, daar zij beurtelings maanden van 29 en van 30 dagen rekenen. Zoo verhalen Charles (op Jub. 15 [1]) en J. D. Perruchon (The Jewish Enc. V, 328). De stukken waaraan zij het ontleenen zijn mij niet toegankelijk. Perruchon vermeldt tevens dat de Falasja's den 15den van elke maand vasten tot gedachtenis aan Paschen en Pinksteren.

Volgens Charles (t. a. pl.) rekent ook de Pesjito van den 22sten af. Recht duidelijk is de vertaling echter niet. Lev. 23 [11] worden de woorden ממחרת השבת וג' overgezet door: »en na den laatsten dag zal de priester de schoof zwaaien", alsof hij het op een anderen dag reeds gedaan had; vs. 15 staat alleen: »gij zult tellen na den dag."

Hoe dit zij, er zijn Joden geweest — de Falasja's zullen wel een gebruik der vaderen in eer hebben gehouden — die van 22 Nisan telden en dus 12 Siwan Pinksteren vierden; terwijl Jubileën het op 15 vieren wil, dus van 25 Nisan telt [1]) — hoewel dit er niet bij staat.

De hedendaagsche Joden herdenken op Pinksteren de wetgeving, מתן תורה. Hoe zij hiertoe gekomen zijn, is niet moeilijk te begrijpen. Men bedenke vooreerst dat Pinksteren meer dan eenig ander feest na den val van Jeruzalem zinledig was geworden en dat geen enkel gebruik het onderscheidde van een gewonen feestdag. Op Paschen herdacht men den uittocht uit Egypte en slachtte men wel geen paaschlam meer, maar hield toch een feestelijken maaltijd om de redding van den ouden tijd te vieren, in de daarop volgende dagen at men

1) Charles vergist zich, als hij ook Jubileën van 22 N. laat tellen.

ongezuurd brood. Op Loofhutten had men niet slechts de omzwerving in de woestijn te herdenken, maar er waren allerlei gebruiken voor huis en synagoge overgebleven. Maar wat bleef voor Pinksteren over toen men geen offers meer bracht en ook de twee brooden niet kon aanbieden? Letterlijk niets. Zou dus het feest iets beteekenen, dan moest er een beteekenis voor gevonden worden. En dan lag de herdenking van de wetgeving op den Sinai voor de hand. Immers, volgens Exod. 19 [1] was Israël op den eersten dag der derde maand uit Egypte getogen — zoo toch verklaarden de rabbijnen de plaats; den tweeden dag dier maand beklom Mozes den Sinai (vs. 3) — zoo leert Mechilta èn op Exod. 19 [3] èn op vs. 2*b*; waar wij lezen: »In Num. 10 [11] staat dat Israël den 20sten der 2de maand van het 2de jaar van den Sinai optrok, dus dit was juist éen jaar min tien dagen nadat Israël er was aangekomen". Volgens vs. 10 moesten de Israëlieten zich »dezen dag en morgen" heiligen — dat is volgens Mechilta op vs. 10: den 4den en den 5den dag. »Weest dan gereed tegen den derden dag", d. i. — gaat de commentator voort — »den zesden; want daarop is de wet gegeven. En wat deed Mozes op den vijfden? Daarop maakte hij zich vroeg op en bouwde een altaar enz." (Exod. 24 [5]). Men vrage niet, hoe het mogelijk is dat Israël op den eersten uit Egypte trekt en Mozes den volgenden dag den Sinai beklimt. Met plaats en tijd wordt evenmin hier rekening gehouden als in het verhaal dat Mozes den vijfden een boek vóor zich had, waarvan hij den inhoud den Israëlieten had meegedeeld, zoodat dadelijk na de afkondiging der Tien Woorden op grond van al die verordeningen het verbond met Jahwe kon gesloten worden. Den inhoud van dat boek omschrijft het vervolg als: van de schepping af tot de wetten van dien dag toe; zoodat het volk toen eigenlijk de geheele wet aanvaardde. Of dit mogelijk was, met die verstandelijke vraag hebben wij niets te maken. Het eenige dat belangrijk voor ons is is dat de commentator komt tot de slotsom: de

wet is gegeven op 6 Siwan. Welnu, dat is juist op Pinksteren.

Mechilta brengt echter de wetgeving niet in verband met Pinksteren, evenmin als de Misjna. De oudste getuigenis er voor is Pes. 68 *b* (op 't midden der bl.). Daar wordt geredetwist over de vraag, of men op een feestdag moet eten en drinken, zitten en slapen, dan wel de helft van den dag in het leerhuis doorbrengen. De teksten over Pinksteren spelen hierbij een groote rol; want de rabbijnen leeren: »Deut. 16 [10] staat: viert het Wekenfeest voor Jahwe; Num. 28 [26]: het is een hoogtij voor u. En dit voor u (Israël) wordt bevestigd door het feit dat het de dag is waarop de wet gegeven is". De schriftgeleerden die hier optreden zijn Jozua, Eliëzer en Eleazar, allen levend omstreeks het jaar 100. Toen was of werd dus Pinksteren het feest der wetgeving.

De viering van Pinksteren duurde oudtijds slechts één dag; maar in later eeuw voegde men er nog één bij. Pes. 52 *a* (van boven) staat: »R. Nathan ging op den tweeden dag van Pinksteren van het huis van Rab naar Pumpedita." Hier worden wij in het laatst der tweede eeuw verplaatst.

Het vervolg der geschiedenis van Pinksteren ligt buiten mijn bestek.

H. OORT.
